

FORRÁSÉRTÉKŰ MŰ

PETKOVICS KALMÁN: *A mostoha barázda*.
Forum, Újvidék, 1977.

Fontos művet, alapkönyvet tett le az asztalunkra Petkovics Kálmán, *A mostoha barázdát*. E nagyívű társadalomrajz Észak-Bácska kun szárlásainak, apró jobbágyfalvainak, már a török hódoltság előtt virágzó mezővárosainak, uradalmi központjainak, vásárhelyeinek — vagy ahogy az első helytörténeti és településtörténeti összefoglaló tanulmány cím mondja: a *Granicársók földjének* — vizsgálatával indul, hogy a kisebb-nagyobb társadalmi egységek és közösségek több évszázadot átfogó életének izgalmas, olvasmányos és dokumentumszerű megelevenítése után közelmúltunkig is eljusson. Az 1945 decembere-től 1946 tavaszáig tartó földosztásig, a görcsök között, vajúdvá születő új világig, a kor modern eszméinek érintésére változó társadalmi és gazdasági körülmények rajzáig és tovább, mindazoknak a kérdéseknek a feszegetéséig — és megválaszolásáig — amelyek életbevágóan foglalkoztatnak bennünket.

Nyilvánvaló, hogy eközben a jobbágyok, zsellérek, földesurak és földigénylők világával, a reménykedő és megcsalattatott emberek lázadásaival, szociális mozgalmáival éppúgy megismerkedünk, mint a tájunkat csaknem mindvégig jellemző lesújtó állapotokkal, a létminimum határán élő agrárproletariátus tengődésével, nyomorgásával. Még akkor is, amikor a második, immár a mi időkben játszódó földosztás után végérvényesen földhöz jutottak. Mert a „zsiros bácskai föld” nemcsak megérdemelt jussot jelentett ezen a tájon, hanem hiedelziglen tartó gondot, büntetést is, hiszen egyszer az adó, közteher volt nagy, máskor az elemi csapás a vergődő nincstelének gyermekszaporulata — harmadszor a szövetkezeti mozgalom sült el balul, legvégül pedig a magatehetetlen, idős földművesekkel és humánus körülmények között történő nyugdíjaztatásukkal gyűltek meg a bajok.

Gyakorlatilag tehát a gonddal, kilátástalansággal való küzdelem min-dig is jellemezte ezt a Petkovics Kálmán feltárta világot, mivel még a négy holdnál kevesebb földdel rendelkező társadalmi réteghez is körülbelül százezer ember kötődött és kötődik, hogy a parasztgazdaságok túlhaladott termelési alakzatairól, a bomló tanyavilágról, a város és falu között ingázó kétlakiakról meg az ideiglenes munkavállalásra külföldre fölkerekedők, kinttorgók gondjairól ne is beszéljünk.

Észak-Bácska falvainak, városainak, fejlődő vagy visszafejlődő településeinek életkörülményei, vonzás és taszítás tényezői Petkovics Kálmán könyvében úgy világosodnak meg előttünk, mint múltunk és jelenünk történelmének legizgalmasabb lapjai. Ezek a lapok pedig a szociológiai, szociográfiai, statisztikai és helyenként a riporteri kutatásokkal átszöve, színesítve egyértelműen azt bizonyítják, tudatosítják, hogy a röghöz kötött szegénység, maradiság és bizonytalanság búvőkörében lelassulnak a társadalmi mozgások, konzerválódnak a gazdasági és társadalmi állapotok. S az életkörülmények változása, a nemzedéki útkeresés sem akkor gyorsul fel, amikor „este a kemence mellé szorol be a család, s a mestergerendáról lógó petróleumlámpa fényénél mondja el az ember újra azt a régi históriát”, hanem akkor, amikor az embereket már tudatosodik a változás, változtatni akarás szükségessége és lehetősége, mint a *Városok, falvak, szállások*... című negyedik fejezetben is, ahol Zentáról, Szabadkáról, Kanizsáról, Kishegyesről, Topolyáról, Bácsszőlősről, Palicsról, Tornyosról, Gunarasról, Csantavérről, Martonosról és egy sereg kisebb-nagyobb településről olvashatunk oly érzékletes és találó sorokat. Ahogy például az egyedülállóan lírai hangú 196. oldalon is: „Fogyatkozva bár, de állnak Szabadka hajdani nagy pusztáin a szállások, itt van még az akáclobbos, szabad ke-

mencés, paskomos, széljárta világ, ahol nincsen se járda, se villany, ahol sár van és por van, az orvos vendégségbe se jár ki, itt bábaaszszony nélkül születnek a gyerekek, és télen, mikor süvöltenek a jeges szelek és hófúvás van, szenvedés az iskolába menés...

De azért mennek a gyerekek, „az ő életük vándorútja már hosszabb, időben és térben nagyobb távlatok felé kanyarog” — még akkor is, ha „innen a szállásról csak a városháza tornya látszik”, s az is csak derült időben, mikor süt a nap.

Persze Petkovics Kálmán könyvekorántsem a parasztsorból kiemelkedő, tanyákról, falvakból elrugaszkodó — és vissza tán sosem térő — fiatalokról, agronómusokká, tanítókká, orvosokká, üzemmérnökökké váló értelmiségiekről szól, hanem az ő készülődéseiket, elvagyódásaikat is jelezve mindenekelőtt azokról, akik a földért vívott küzdelemben — hol az éhség, hol a közösség parancsszavára — a lábukat is megvetették, s az „ezen a földön élni és halni kell” fogalmát is megtanulták, s a legkevésbé sem ünnepi, emelkedett hangzású mondat értelmét egész életükben érezték, tapasztalták, a vele járó jó és rossz dolgokkal együtt.

A könyv legszebb fejezetei azok, amelyek a régi szokások és tudatformák mellett születő új világról, a falu szocialista átalakulásáról s a pezsgés éveiben elkövetett kisebb-nagyobb hibákról, torzulásokról, fogyatékoságokról szólnak. Főképp azért, mert Petkovics Kálmán mindvégig tárgyilagos és tudományos vizsgálatnak vetette alá az érdeklődése és érdeklődésünk körébe vont kérdéseket, megoldásra váró elméleti és gyakorlati feladatokat, s vizsgálódásának helyenként fölöttébb bonyolult tárgyát is színesen, érdekesen, élvezetesen, a lényegét kifejezően tudta szemléltetni. Mint például a 171. oldalon is, ahol Szabadkának az utóbbi időben megindult fejlődéséről így ír:

„Miben rejlik Szabadka csábítóereje? A jómódú város régi nagy hire? Az a vastag, zsíros jólét, amiről Mikszáth Kálmán írt 1880-ban? Ne árnitsuk magunkat. Nincs ennek a városnak vonzása, *itt is a falu*

taszító erői működnek. (A kiemelés tőlem. Sz. I.) Ez természetesen nem változtat a tényeken, a számok nyelvén elmondott igazságokon: Szabadka intenzíven urbanizálódik, és ha elfogadjuk a szociológusok ismert következtetéseit, miszerint ez a folyamat arányos a műszaki haladással, akkor nincs ok az aggodalomra. A jövő nemzedékek hálásak lesznek a mostani áldozatokért.”

És hogy olykor a tárgyilagos tudóson, illetve a tudós tárgyilagosságán kívül a szépirói lélek is megszólal Petkovics Kálmánban, arra *Az idős földművesek és A község-háza mellett* című fejezetekben találhatunk néhány szép példát. Az egyik ilyen leírás szinte Jaroslav Hasek-i és Franz Kafka-i módon így festi a polgárok, vagyis a kisemberek találkozását az „állammal”:

„A kisember előtt félelmetesen áll roppant hatalmával a titokzatos állam. A mindenható. A szentlenti, rideg gépezet, amelyben a legkisebb csavar is a hatalmát fitogtatja. Már a bejáratnál megszólal a hivatal. Hova? Milyen ügyben? Ellenőriz. Papírt kér. Gyanakodik. Igazoltat. Utasít. Az állam felhúzza a könyökvédőt, ráhajol a tolóablak párkányára, összevonja a szemöldökét. Ezt bírálják leginkább a földművesek. Feszélyezi őket a hivatal. Borús a kedvük, ha oda kell menni. Az ördög tudja, miért, s mennyi rossz tapasztalat gyülemlett itt össze... Talán a nagy múlt kísért? A baj az, hogy gyakran azonosítják a hivatalt a politikával. Sőt! Néha az önzagzatással is.”

Az ilyen és hasonló sorokért, a felhalmozott — s az elemzett, jól megvilágított — tényanyagért érdemes elolvasni ezt a forrásértékű könyvet. Meg azért, mert önismeretünket, társadalmi tisztánlátásunkat segíti elő. Olyannyira, hogy *A mostoha barázdával* akár a helyenként sémákba szorított, merevített történelemtanításunkat is föl lehetne frissíteni.

Végezetül pedig hadd zárjam ezt a recenziót azzal, amit Petkovics Kálmán könyvének olvasásakor írtam le széljegyzetként magamnak: Jó dolog jól írni. Jó könyvről örömmel!

SZÜCS IMRE